

Jan-Erik Andersson

Kuvataiteen tohtorin tutkinnon opin- ja taidonnäyte, 8.11.2008.

Kuvataideakatemia, jatkotutkinto-osasto.

***Life on a Leaf* – Rummet som ikon Mitt hus som ett arkitektoniskt konstverk**

(*Life on a Leaf* – Tila ikonina Taloni arkkitehtonisena taideteoksena)

Tiivistelmä

Tohtoriopintoni koostuvat lehdenmuotoisen omakotitalon *Life on a Leaf* suunnittelusta ja rakentamisesta, kolmesta kirjasta (*Dagboken* ja *Teoriboken 1 & 2*) sekä Wäinö Aaltosen museon WILD – fantasia ja arkkitehtuuri -näyttelyn kuratoinnista.

Opin- ja taidonnäytteen produktio-osa *Life on a Leaf* -talo on kehitetty yhdessä arkkitehti Erkki Pitkärannan kanssa, ja se rakennetaan Turun Hirvensaloon. Talon suunnittelu alkoi vuonna 1999, ja rakennuslupa saatiin vuonna 2004. Maatyöt tehtiin vuonna 2005, ja vuonna 2006 aloitettiin talon rakentaminen, joka saatetaan päätökseen kesällä 2009.

Tutkin arkkitehtuurin ja taiteen välistä rajapintaa ja samanaikaisesti myös mahdollisuuksia rakentaa talo henkilökohtaisen unelman pohjalta. Miltä näyttää nykyaikana talo, jonka rakentamisen taustalla on tarve koristella se ornamentein ja taideteoksin? Miten luontoa voidaan ilmaista talossa? Voiko rakennuksessa vallita useita esteettisiä näkemystapoja? Miltä lopputulos näyttää, kun yhteistyötä tekevät tasavertaisesti sekä taiteilija että arkkitehti? Voiko kuvassa asua? Mikä on ornamenttiikan rooli ”mentaalisten tilojen” luomisessa? Pyrin vastaamaan näihin kysymyksiin opin- ja taidonnäytteessäni.

Kirjassa *Dagboken*, joka yhdessä kirjojen *Teoriboken 1 & 2* kanssa muodostaa työn teoriaosan, käsittelem omaa – eli taiteilijan – näkemystä yhteistyöprosessista. Arkkitehdin näkemys on erilainen, mutta en käsittele sitä tässä työssä. Olen valinnut päiväkirjamuodon, sillä se on mielestäni sopivin tapa antaa tarkka ja samalla tunteiden sävyttämä kuvaus pitkästä ja vaikeastakin suunnittelu- ja rakennusprosessista. Tekstin rinnalla sama tarina esitetään valokuvina, joita olen ottanut prosessin kuluessa. Varsinaisen rakennusvaiheen lisäksi *Dagboken* esittää liitteenä olevien lausuntojen ja asiakirjojen havainnollistamana, miten prosessi eteni aina rakennusluvan saamiseen asti vuonna 2004.

Kirjassa *Teoriboken Del 1* kuvaan omaa näkemystäni ”mentaalisisista tiloista”, jotka muodostuvat lapsina kuulemistamme saduista ja tarinoista. Selvitän ornamenttiikan ja fantasian innoittaman arkkitehtuurin roolia heijastuspintojen rakentamisessa näiden tilojen jälleenluomiseksi sekä uusien avaamiseksi. Etsin lisäksi *Life on a Leaf* -talon yhteyttä Art Nouveau –arkkitehtuuriin, jossa fyysinen tila nähdään ihmisen ”sielun” suojana; tämä on vastakohta modernistiselle näkemykselle, jonka mukaan fyysinen tila on asumiseen tarkoitettu kone. Luvussa *Huset och naturen* kuvaan eroa sen välillä, miten luonto koetaan George Verondan

modernistisessa talossa ja Howard Shaw'n Arts and Crafts -talossa. Katson, että modernistinen arkkitehtuuri ottaa symbolisesti etäisyyttä luonnosta, kun taas Arts and Crafts –talossa luonto tulee askel askeleelta lähemmäksi. Kirjan *Teoriboken Del 1* ydin muodostuu ornamenttiikan roolista rakennuksen sisällä ja ulkopuolella. Osoitan muiden tutkijoiden tukemana, että vaikka modernistit suhtautuivat 1900-luvun alussa kielteisesti perinteiseen ornamenttiikkaan, ei koristelua hylätty kokonaan, vaan se korvattiin hienostuneemmilla pintamateriaaleilla sekä arkkitehtonisilla yksityiskohdilla, jotka viittaavat rakennuksen konstruktion. Yksityiskohdat eivät kuitenkaan olleet aina *tarpeellisia* itse rakentamisen kannalta.

Viitaten Owen Jonesin ja Louis Sullivanin kaltaisiin arkkitehtuuriteoreetikoihin pyrin osoittamaan, että ornamenttiikan ja erityisesti figuratiivisen ornamenttiikan sekä taiteen merkitys rakentamiselle on *arkkitehtuurin* luomisen kannalta vähintään yhtä tärkeä kuin se näkemys, joka korostaa arkkitehtuurin abstraktisuutta ja jossa arkkitehtuuri nähdään erilaisten tilojen järjestämisenä sekä valon ja varjojen huomioimisena. Korostan, että rakennukseen sisällytetty ornamenttiikka ja taide avaa ovia fantasialle ja luo ”mentaalaisia tiloja”, jotka ovat tärkeitä mielenterveytemme kannalta. Modernistinen arkkitehtuuri pelkistettyine pintoineen, joissa ei ole häivähdyttäkään figuratiivisesta ornamenttiikasta, herättää minussa kaipauksen tunteen. Yritän päästä tunteen juurille pohtimalla Derridan ajatuksia taideteoksen synnynäisestä puutteellisuudesta joka vaatii kehystä.

Pyrin myös testaamaan *ikonisen tilan* käsitettä, jonka olen määritellyt prosessin kuluessa. *Ikonisella tilalla* tarkoitan laajennettua tilakäsitettä, joka perustuu arkkitehtien, taiteilijoiden, käsityöläisten ja tilaajien yhteistyöhön, jossa taide, ornamenttiikka, yksityiskohdat, huumori ja äänet osallistuvat kaikki sellaisten stimuloivien ympäristöjen luomiseen, joilla on myös ekologinen ulottuvuus koska ihmiset *viihtyvät* niissä. *Teoriboken Del 1* päättyy kahteen konkreettiseen esimerkkiin, jotka osoittavat tekstin ja kuvan muodossa, mitä tarkoitan *ikonisella tilalla*: Elsi Borgin suunnittelema Lastenlinna Helsingissä ja Rem Koolhaasin suunnittelema IIT-kampusrakennus Chicagossa.

Kirjassa *Teoriboken Del 2* kuvaan konkreettisesti ideoita, jotka ovat *Life on a Leaf* –talon ornamentoinnin takana. Esittelen ensin *SOL-maa*-projektin, jossa laadin yhdessä Pitkärannan ja sisustusarkkitehti Jari Inkisen kanssa suunnitelman sekä pienoismallin siivouspalvelu SOLin pääkonttoria varten Helsinkiin. Helsingin kaupunki keskeytti projektin, mutta se oli joka tapauksessa alku yhteistyölleni Pitkärannan kanssa. Jo toteutetuista projekteistamme esittelen Kiipula-säätiölle kuuluvan, gerberan muotoisen *Gerbera-talon*, joka asetti monet ideoistamme ensimmäistä kertaa koetukselle.

Suurin osa *Teoriboken Del 2* –kirjasta kuvailee *Life on a Leaf* –talon erilaisia ornamenteista ja taiteesta muodostuvia aineksia. Olen pyrkinyt hyödyntämään jokaisessa rakennusvaiheessa mahdollisuuksia luoda improvisoitu ornamentti. Talon ekspressiivinen muoto voidaan itsessään nähdä ornamentaalisenä: talon pohja on kuin lehti, kolmannen kerroksen tietokonestudio lautta ja katon talvipuutarha kissankello.

Talon sokkelissa ja betonista valmistetuissa sisäseinissä ornamentit ovat painaumuksia betonipinnoissa. Talon ikkunat ovat saaneet esimerkiksi pisaran, lehden tai suun muodon. Laajentaakseni talon estetiikkaa olen pyytänyt noin kymmentä taiteilijaa muun muassa Chicagosta, Bolognasta, New Yorkista, Leedsistä, Helsingistä ja Turusta luomaan taideteoksia, jotka sisällytetään talon arkkitehtuuriin. Taiteilijoilla on kaikilla oma esteettinen näkemyksensä, ja ajatukseni on, ettei taiteilijoiden teoksia mukauteta talon arkkitehtuuriin vaan että ne pysyvät mahdollisimman itsenäisinä. Tällöin syntyisi odottamaton ja yllättävä vaikutelma, vuoropuhelu. Esimerkkinä voi mainita äänitaiteilija Shawn Deckerin työn, joka koostuu noin 50 pienestä, äänisiruilla varustetusta kaiuttimesta, jotka on asetettu ornamentaalisen

kaiteen sisään. Ulkona sijaitsevat sensorit aistivat äänten ja lämpötilan muutokset, ja näin ollen myös kaiuttimista kantautuva äänimaailma muuttuu. Tämä on yksi tapa tuoda luonto taloon sisälle, mikä on opin- ja taidonnäytteeni keskeinen teema. Toinen keino, jota olen Pitkärannan kanssa käyttänyt, ovat lehtien ja pisaroiden muotoiset ikkunat ja orgaanisesti muotoillut sisäseinät, jotka luovat sisälle samanlaisen tunnelman kuin ulkona luonnossa liikuttaessa.

Haluan osoittaa, ettei ole aina tarpeen tavoitella ”yhtenäistä” tai ”tyylikästä” rakennusta. Sen sijaan voi hyödyntää erilaisia yhdistelmiä ja kontrasteja. *Life on a Leaf* –talossa en tavoittele yhdenmukaista estetiikkaa, vaan uuden, löydetyn ja itse tehdyn yhdistelmää. Esimerkiksi kaikki talon WC-pöntöt, lavuaarit ja kylpyammeet ovat peräisin kierrätyskeskuksista. Yhdistävä elementti on, että jokaisen osan takana on harkittu ajatus.

Pitkärannan ja minun yhteistyöprojektin tarkoitus on osoittaa, että arkkitehtuuria voidaan luoda tarinoita kertomalla, kuvia maalaamalla ja leikkimällä.

Käyttämällä luonnosta otettuja piktografisia elementtejä haluan symbolisesti osoittaa, että kulttuurimme on riippuvainen luonnosta. Lisäksi haluan korostaa luonnon roolia sellaisten elävien ja stimuloivien tilojen luomisessa, joissa asukkaat viihtyvät. Viihtyminen on entistä tärkeämpää tuleville sukupolville, jotka eivät voi tulevaisuudessa matkustaa yhtä paljon kuin aikaisemmat sukupolvet. Haluan myös osoittaa, että jättämällä rakentamatta sellaisia huoneita, joita ei välttämättä tarvitse (minun tapauksessani autotalli, kellari ja sauna) jää rahaa talon ornamentaaliseen ja taiteelliseen aspektiin.

Toisin kuin Teuvassa toteutetussa luomunavettaprojektissa, *Kumin-talossa*, olen tässä projektissa keskittynyt Pitkärannan kanssa erityisesti symbolisiin, piktografisiin, muodollisiin ja emotionaalisiin keinoihin, joilla rakennuksesta voidaan tehdä osa luontoa. Rakennusprojektissa olen lisäksi pyrkinyt käyttämään mahdollisimman luontoystävällistä materiaalia; talo esimerkiksi lämmitetään maalämmöllä, ja se on eristetty ekovillalla.

Tärkeä osa tohtorinopintojani oli *WILD – fantasia ja arkkitehtuuri* –näyttelyn kuratointi yhdessä kanadalaisen kuraattorin Jen Budneyn kanssa Wäinö Aaltosen museossa Turussa kesällä 2007.

Osoittaakseni, ettei *Life on a Leaf* –projekti ole ainoastaan hetken mielijohde, halusin asettaa talon kansainväliseen kontekstiin, sillä erityisesti 2000-luvulla on toteutettu useita mielenkiintoisia ja ekspressiivisiä rakennusprojekteja. Siksi olenkin oman taloprojektini ohessa kerännyt materiaalia muista projekteista. Osa tästä materiaalista oli esillä *WILD*-näyttelyssä sekä samannimisessä kirjassa, jonka kirjoitin Budneyn kanssa.

Korostaakseni *Life on a Leaf* -talon sosiaalista ulottuvuutta olen panostanut talon Internet-sivujen informatiivisuuteen. Prosessia on voinut seurata myös nettikameran välityksellä. Sekä *Dagboken* että *Teoriboken Del 1 & 2* julkaistaan osoitteessa www.anderssonart.com/leaf.

Toivon, että tutkimukseni lisää ymmärrystä laajennetusta tilakäsitteestä, *ikonisesta tilasta*, joka perustuu arkkitehtien, taiteilijoiden, käsityöläisten ja tilaajien yhteistyöhön ja jossa taide, ornamenttiikka, yksityiskohdat, huumori ja äänet osallistuvat kaikki sellaisten stimuloivien ”mentaalisten tilojen” luomiseen, joilla on myös ekologinen ulottuvuus kun ihmiset viihtyvät. Toivon myös, että projektini edistää sanojen ”ornamentti” ja ”koristelu” vakavaa käyttöä arkkitehtonisessa keskustelussa ja inspiroi persoonallisempaan rakentamiseen, jossa leikki ja fantasia ovat johtotähtiä.

Toistaiseksi fantasiantäyteinen arkkitehtuuri on kuitenkin marginaalinen ilmiö. On paljon

tehtävää, ennen kuin arkkitehtuurikenttä on niin laaja, että jokaisella on halutessaan mahdollisuus asua leikkisässä ja ekspressiivisessä ympäristössä. Tähän on useita syitä. Opin- ja taidonnäytteessäni olen osoittanut, ettei ”puhtaan” arkkitehtuurin luomisen tarvitse olla halvempaa ja että monesti on kyse esteettisistä eikä taloudellisista valinnoista. *Life on a Leaf* –talon rakentaminen on puolestaan vienyt odotettua enemmän aikaa, koska talossa käytetään vain hyvin vähän standardielementtejä. Mutta koska talo tulee olemaan perheeni asuintalo ja tietokonestudio, on rakennusprosessi pitkästä kestostaan huolimatta tuonut sisältöä elämäämme jo lähes kymmenen vuoden ajan. Tämä on yhä merkityksellisempää aikana, jota luonnehtivat nopeat mielijohteet ja mielihyvän välittömyys.

Jan-Erik Andersson

Tutkinnon vastuullinen ohjaaja: Yrjö Haila, ympäristöpolitiikan professori, Tampereen yliopisto

Ohjaaja: Jan Svenungsson, taiteilija, taiteellisen tutkimuksen professori, Kuvataideakatemia